

ECCLESIA. STUDIA Z DZIEJÓW WIELKOPOLSKI
TOM 9, 2014

IZABELA SKIERSKA

Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu

Średniowieczne Gołęczewo*

Medieval Gołęczewo

Tekst do publikacji przygotowała GRAŻYNA RUTKOWSKA z Instytutu Historii PAN w Poznaniu

Wieś Gołęczewo leży 16 km na północny zachód od Starego Rynku w Poznaniu i 12 km na południowy wschód od Obornik. Było to – i jest nadal – znakomite położenie, bo w pobliżu wielkich i starych szlaków handlowych, biegnących przez Poznań z południa i wschodu Europy na północ i zachód. Blisko Gołęczewa wiodła droga, wzmiankowana już na początku XIII w., łącząca Poznań i Oborniki (fragment obecnej drogi krajowej nr 11), prowadząca dalej przez Rogoźno do Ujścia, gdzie przekraczano Noteć, a następnie przez Pomorze Środkowe – prawdopodobnie do Sławna. Trakt ten łączył Wielkopolskę z miastami wschodniej części Pomorza Szczecińskiego. W pobliżu Gołęczewa przebiegał jeszcze jeden trakt handlowy z Poznania do Kaźmierza (ten odcinek w 1373 r. określono jako *via magna*), dalej biegł do Szamotuł, Wronek, potem zapewne przez Międzychód (czyli wzdłuż doliny Warty, omijając Puszcę Notecką) do Drzenia (obecnie Drezdenko), a następnie przez Starogard do Szczecina. Początkowy fragment tego szlaku do Szamotuł pokrywa się z grubsza z przebiegiem dzisiejszej drogi nr 184, oddalony od Gołęczewa w linii prostej o około 9 km¹.

* Jest to rozszerzona wersja referatu wygłoszonego przez Izabelę Skierską dnia 23 listopada 2013 r. w Gołęczewie z okazji 700-lecia tej wsi. Historią Gołęczewa interesowała się od dawna: w 1992 r. napisała tekst pt. *Gołęczewo. Studium historyczno-przestrzenne. Część pierwsza*, mps przechowywany w Archiwum Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu. Izabela Skierska zmarła w Poznaniu 2 kwietnia 2014 r.

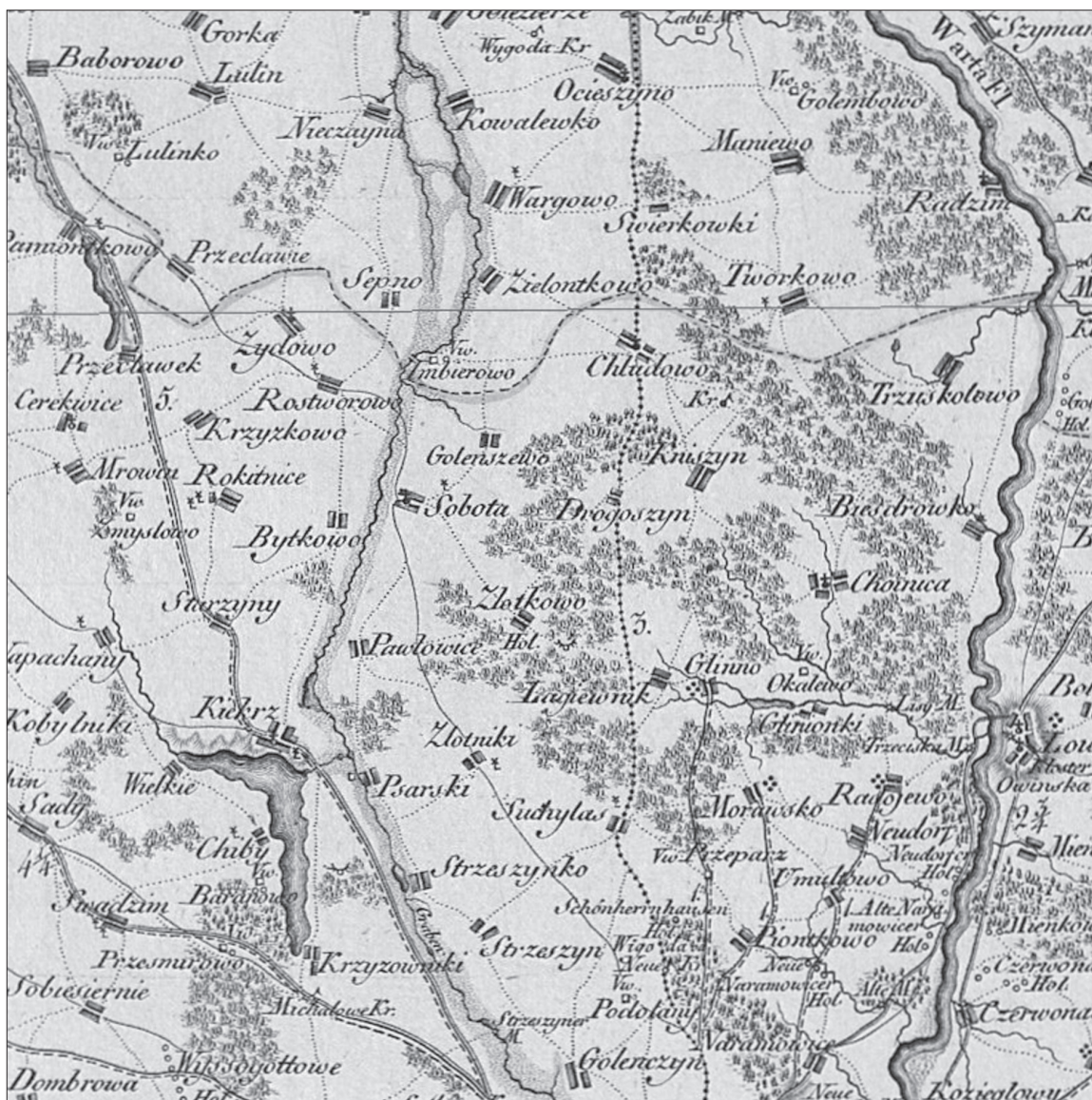
¹ S. Weyman, *Cła i drogi handlowe w Polsce piastowskiej*, Poznań 1938, s. 107-108. O drodze z Poznania do Kaźmierza, *via magna*, zob. *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 2, 3, [wyd. I. Zakrzewski], Poznań 1878, 1879; t. VI, wyd. A. Gąsiorowski i H. Kowalewicz, Warszawa-Poznań 1982 (dalej cyt.: KDW); tutaj: t. 3, nr 1686.

Najdawniejszych informacji o Gołęczewie dostarcza materiał archeologiczny. Badania prowadzone w samym Gołęczewie i w jego najbliższej okolicy ujawniły ślady osadnictwa od wczesnego do późnego średniowiecza².

W źródłach pisanych Gołęczewo pojawiło się w 1313 r., gdy mieszczanie poznańscy ufundowali altarię w katedrze poznańskiej, a na jej uposażenie przeznaczili m.in. dziesięcinę z ról Piotra w Gołęczewie. Następne informacje o wsi znamy dopiero od 1387 r. i od tego roku Gołęczewo systematycznie przez całe średniowiecze wymieniano w źródłach – od 1387 r. wieś należała do szlachty, a jej właściciele zmieniali się często, niektórzy z nich przybierali nazwisko utworzone od nazwy wsi. Wieś była średniej wielkości, bo rejestry poborowe z XVI w. oraz *Księga uposażenia diecezji poznańskiej* z 1510 r. wykazywały w Gołęczewie od 7 do 8 łanów, ale były w niej też łany folwarczne. Identyfikacja wsi nie sprawia trudności. Jej nazwę zapisywano w średniowieczu podobnie jak dziś, tylko wyjątkowo zdarzały się inne formy zapisu³.

² Badania powierzchniowe w Gołęczewie i okolicy prowadzono w latach 80. i na początku lat 90. XX w.: odkryto wówczas liczne fragmenty ceramiki od wczesnego do późnego średniowiecza. W 2009 r. założono stanowisko archeologiczne (nr 26) w samym Gołęczewie (działka na narożniku ulic Krętej i Błękitnej). Odsłonięto tam pozostałości po budynku gospodarczym względnie mieszkalnym (o kształcie prawdopodobnie nieregularnie owalnym, w profilu o długości 1,80 m), dwie jamy (zapewne zasobowe) oraz fragmenty ceramiki i kości zwierzęcych. Znaleźiska z tego stanowiska Andrzej Krzyszkowski z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu umieścił w przedziale czasowym od 2. połowy X w. do 1. połowy XI w. *wiążącym się bezpośrednio z okresem kształtowania się państwa wczesnopiastowskiego*: A. Krzyszkowski, *Nowe materiały wczesnośredniowieczne z Gołęczewa (stan. 26) w gminie Suchy Las*, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne” 12(2011), s. 317-329. Podsumowania dotychczasowych badań A. Krzyszkowski dokonał w swoim referacie wygłoszonym w Gołęczewie 23 listopada 2013 r.

³ W 1313 r. *Golencowo* (KDW II, nr 962), 1387 r. *Golenczewo* (*Wielkopolskie rotty sądowe XIV-XV wieku*, t. 1: *Roty poznańskie*, wyd. H. Kowalewicz i W. Kuraszkiewicz, Poznań 1959 [dalej cyt.: WR], nr 11, 28; *Die ältesten großpolnischen Grodbücher*, t. 1, wyd. J. Lekszycki, Leipzig 1887 [dalej cyt.: Lek.], nr 88), 1391 r. *Golanczewo* (Lek. I, nr 1153, 1154; WR I, nr 118, 120), 1391 r. *Golinczowo* (Lek. I, nr 1166), 1393 r. *Golenczewo Parvum* (Lek. I, nr 1432 – jedyna znana wzmianka o Gołęczewie Małym zapewne dotyczyła części Gołęczewa, gdyż wieś była w tym czasie podzielona między kilku właścicieli), 1400 r. *Golenczino* (WR I, nr 486), 1428 r. *Golynczewo* (WR I, nr 1511), 1430 r. *Golencewo* (WR I, nr 1354), 1463 r. *Golynczewo* (Archiwum Państwowe w Poznaniu [dalej cyt.: APP], Poznań Gr. 7, k. 187), 1470 r. *Golanczow* (APP, Poznań Gr. 57, k. 90v), 1510 r. *Golinczewo* (*Liber beneficiorum dioecesis Posnaniensis anni 1510*, wyd. J. Nowacki, Poznań 1950 [dalej cyt.: LBP], s. 88), 1563 r. *Golienczewo* (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej cyt.: AGAD], ASK I 5, k. 236v), 1580 r. *Gołwiczewo* (*Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym* [rejestry poborowe], wyd. A. Pawiński, t. I: *Wielkopolska*, Warszawa 1883 [dalej cyt.: ŻD], s. 36), 1906[-1918] niem. *Golenhofen* – z rąk polskich wieś wykupiona została 15.10.1901 r. przez Komisję Kolonizacyjną [*Königlich Preußische Ansiedlungskommission in den Provinzen Westpreußen und Posen*], nazwę zmieniono na *Golenhofen* w sierpniu 1906 r. (W. Jakóbczyk, *Kolonizatorzy i hakatyści*, Poznań 1889, s. 43; w 1921 r. *Gołęczewo*: *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych*, t. 10: *Województwo poznańskie*, Warszawa 1926, s. 76, 138; zob. też *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Po-*

Goleczewo i okolice na mapie: *Special Karte von Südpreussen*, 1802-1803, arkusz BI, w skali ok. 1:150 000, oprac. David Gilly (www.sggee.org)

W średniowieczu Gołęczewo funkcjonowało w ramach kilku wspólnot, a więc należało do powiatu sądowego poznańskiego – przynależność do niego naszej wsi potwierdzona jest źródłowo od 1446 r.⁴ oraz do parafii Sobota – z 1510 r. pochodzi pierwsza wzmianka na ten temat⁵. Z pewnością miejscowość ta już wcześniej należała do tego powiatu oraz do parafii Sobota (pleban sobocki wspomniany został po raz pierwszy w 1367 r.⁶), a tylko nie znamy na ten temat wcześniejszych informacji. Gołęczewo funkcjonowało – tak jak każda wieś – także w ramach wspólnoty sąsiedzkiej. Nasza wieś nie ma w źródłach poświadczoną przynależności do wspólnoty większej, czyli opola, jak kilka sąsiadujących z nią wsi⁷. Natomiast małą wspólnotą sąsiedzką Gołęczewo tworzyło z otaczającymi ją osadami, czyli Chludowem wymienianym w źródłach od 1252 r. jako własność klasztoru cysterek w Owieńskach⁸ (obecnie Owińska) oraz z należącymi do szlachty Zielątkowem (w źródłach od 1388⁹), Sepnem (od 1390¹⁰), Żydowem (od 1386¹¹), Rozwarowem (obecnie Rostworowo, w źródłach od 1386¹²), parafialną Sobotą, Złotkowem (od 1406¹³), Knyszynem (obecnie nie istnieje, leżał przy drodze z Chludowa do Chojnicy, w źródłach od 1387¹⁴), niezidentyfikowaną osadą *Odszocz* (wymienioną tylko raz w 1393¹⁵) i Lubiczem (obecnie nie istnieje, leżał między Chludowem a Biezdrowskiem [obecnie Biedrusko], w źródłach od 1387¹⁶). Było to spokojne sąsiedztwo. Prawdopodobnie Gołęczewo miało co najmniej od końca XIV w. ustalone granice z sąsiadami, bo w zachowanych od 1386 r. sądowych księgach ziemskich poznańskich tylko wyjątkowo pojawiają się wzmianki o nieporozumieniach granicznych¹⁷.

---

chodzenie. Zmiany, t. 3, red. K. Rymut, Kraków 1999, s. 220). Nazwa wsi wywodzi się może od nazw osobowych, jak Goleniec, Golanka, Golanina, albo od staropolskiego słowa goleniec, czyli ‘gołowas’, ‘młokos’, lub od słowa ‘golanka’ – ‘niedojrzałe owoce’ (S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1, cz. 2: G.-L., Warszawa 1808, s. 740; S. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej*, t. 1, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 41(1916), s. 192; *Nazwy miejscowe...*, dz. cyt., t. 3, s. 220).

⁴ APP, Poznań Gr. 2, k. 147v.

⁵ LBP, s. 88.

⁶ KDW III, nr 1579.

⁷ Położone blisko Gołęczewa wsie Chludowo, Lubicz, Zielątkowo i Sobota wymienione zostały w 1388 r. w opolu Chojnica (Lek. I, nr 392).

⁸ KDW I, nr 303.

⁹ Lek. I, nr 392.

¹⁰ Lek. I, nr 770, 788.

¹¹ Lek. I, nr 76.

¹² Lek. I, nr 42, 84.

¹³ *Księga ziemna poznańska 1400-1407*, wyd. K. Kaczmarczyk i K. Rzyski, Poznań 1960 (dalej cyt.: KP), nr 2752; WR I, nr 583.

¹⁴ Lek. I, nr 88.

¹⁵ APP, Poznań Z. 1, k. 130v = Lek. I, nr 1598. Zob. przyp. 17.

¹⁶ Lek. I, nr 88.

¹⁷ Mała z Gołęczewa, wyrokiem sądu ziemskiego poznańskiego z 1393 r., nie miał być niepo-

Gołęczewo poświęcone zostało po raz pierwszy w źródłach 28 października 1313 r. Wtedy to Andrzej (Zaremba) biskup poznański erygował na prośbę mieszczan poznańskich Ludwika, jego żony Gertrudy i ich synów Jana, Piotra, Mikołaja i Pawła altarię pod wezwaniem Apostołów Szymona i Judy oraz Tomasz w katedrze poznańskiej. Altaria otrzymała od fundatorów uposażenie: dziesięcinę z ról Piotra w Gołęczewie (*in Golenzcovo decimas post aratra Petri et suorum successorum*), mszał i księgi [liturgiczne – IS], kielich wartości 7 grzywien, ornat świąteczny i powszedni (*duplicem ornatum sacerdotalem, festivum et feriale*), wszystkie paramenty ołtarza [krzyż, świeczniki, obrusy], połowę Unołtowa¹⁸ [6,5 km na północ od Starego Rynku w Poznaniu, obecnie Umultowo – w granicach miasta] wraz z jeziorem, rolami i czterema wołami, [daninę] pół kamienia wosku na świece z placu (*area*) Hermana w zaułku kramarzy, wiarunek czynszu z domu kramarza (*institor*) Mikołaja na wino i opłatki mszalne. Decyzją biskupa prawo patronatu – a więc wskazywania kolejnych altarystów – przez 50 lat należeć miało do rodziny fundatora, a potem przejść na biskupa ordynariusza poznańskiego. Biskup udzielił wiernym także 40 dni odpustu w dniu patronów ołtarza oraz za udział w niedzielnej mszy przed tym ołtarzem¹⁹.

Dokument nie zachował się w oryginale, znany jest z wpisu do tzw. *Liber privilegiorum* B, czyli kopiarza spisanego w kancelarii kapitulnej w Poznaniu na początku XV w.²⁰ Wystawiony został w Poznaniu w dniu Szymona i Judy Apo-

---

kojony przez Naszama i jego siostry na granicy [Gołęczewa] z Knyszynem, Lubiczem i wsią *Od-szocz* (APP, Poznań Z. 1, k. 130v = Lek. I, nr 1598).

¹⁸ Unołtowo było własnością dziedzicznych wójtów Poznania: w 1310 r. wójt Przemek wraz ze swoimi braćmi Wojciechem (*Albertus*), Mikołajem i innymi (niewymienionymi z imienia) sprzedał kapitule katedralnej poznańskiej swoje dobra Unołtowo za 12 grzywien (KDW II, nr 938). Chyba była to tylko część wsi (na co wskazuje też niska suma), bo z kolei w naszym dokumencie z 1313 r. Ludwik (pochodzący najpewniej z rodziny wójtów Poznania) przeznaczył na uposażenie altarii połowę tej wsi. K. Potkański, *Walka o Poznań (1306-1312)*, Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny, t. 38, Kraków 1899, s. 288, uważał Unołtowo za część pierwotnego uposażenia wójtów Poznania. M. Szymańska, *Wójtostwo poznańskie 1253-1386. Od lokacji miasta do wykupu wójtostwa przez miasto*, „Przegląd Zachodni”, R. IX, t. II, nr 6-8 (*Studia poznańskie ku uczczeniu 1000-lecia miasta i 700-lecia samorządu miejskiego [połowa X w. – 1253-1953]*), Poznań 1953, s. 187, podkreślała, że wiadomo tylko, iż Unołtowo wymieniono w przywileju lokacyjnym Poznania z 1253 r. wśród wsi nadanych miastu, które wójt miał zasiedlić i otrzymywać z nich dochód z każdego piątego łanu.

¹⁹ KDW II, nr 962 (według kopii, zob. przypis niżej).

²⁰ Tytuł wpisany na okładce: *Liber inventarium privilegiorum Ecclesiae Poznaniensis ab anno millesimo ducentesimo nonagesimo tertio*. Kopiarz powstał w 1420 r. w czasach, gdy biskupem poznańskim był Andrzej Łaskarz (biskup w latach 1414-1426). Księga zawiera obecnie 116 kart pergaminowych, pierwotnie było ich najpewniej 120. Wpisano 209 dokumentów, w tym 13 dwukrotnie. Kopiarz przechowywany jest w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu (dalej cyt.: AAP), sygn. CP 2 (dawniej A.Cap. II), nr 193 – nasz dokument. O kopiarzu zob. B. Turoń, *Kopiarz biskupstwa poznańskiego – Liber Privilegiorum B*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 222, Historia 26, Wrocław 1974, s. 67-89.

stołów (28 października). Zwracam uwagę na częściową zgodność wezwania altarii z dniem wystawienia dokumentu. Nie potrafię jednak powiedzieć, czy była to zbieżność zamierzona, a jeśli tak, to przez kogo i dlaczego. Wśród wymienionych w dokumencie członków rodziny fundatorów żadne z tych trzech imion nie pada, co więcej, wśród rozpoznanych mieszczan poznańskich w latach 1253-1379 r. nie ma nikogo o imionach Juda lub Szymon (pojawia się jedynie w 1344 r. Szymek *Parvus* rajca²¹). Nie wiemy, czym na co dzień zajmowali się Ludwik z synami, może byli farbiarzami albo garncarzami, bo Szymon Apostoł patronował m.in. tym rzemieślnikom. Natomiast imię Tomasz tłumaczyć można upamiętnieniem najpewniej dziada Ludwika, Tomasza z Gubina (na Łużycach), zasadzcy Poznania i pierwszego dziedzicznego wójta miasta (o nim niżej).

Jest to nie tylko najstarsza wzmianka źródłowa o Gołęczewie, ale także jedna z najdawniejszych mieszczkańskich fundacji altaryjnych w katedrze poznańskiej, czyli ołtarza z przypisanymi do niego obowiązkami liturgicznymi – inaczej mówiąc fundacji mszalnej sprawowanej przy konkretnym „fizycznie” ołtarzu. Jak pisał ks. Józef Nowacki, nie wiadomo, gdzie ołtarz był pierwotnie umieszczony. Wiemy tylko, że już w XV w. widoczne było zaniedbanie fundacji, bo biskup przeniósł wówczas ołtarz do jednej z bocznych kaplic, czyli do kaplicy Narodzenia NMP (zwanej też kaplicą Gwiazdowskich – od późniejszych fundacji uposażeniowych) w katedrze, położonej w ambicje (czyli obejściu ołtarza głównego) po prawej stronie, stojąc twarzą do ołtarza. Ta prebenda prawie w ogóle nie pojawia się w źródłach. Nie znamy jej altarystów, nie wiemy więc, czy fundatorzy realizowali swoje prawa patronackie i wskazywali altarystów, może z własnych kręgów rodzinnych. Zaniedbanie mogło spowodować kilka przyczyn: wyjazd z miasta rodziny fundatora albo wymarcie jej członków lub zubożenie²². Według ustaleń J. Nowackiego, w *ciągu XVIII wieku fundacje te [związane ze wspomnianą kaplicą – IS] wraz z swym mieniem upadły*²³.

---

²¹ KDW II, nr 1233. Mieszczan zestawiał T. Jurek, *Poznań i jego mieszkańcy w XIII i XIV wieku*, w: *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań 2010, s. 542-545.

²² Kolejni badacze pisali o konfiskacie dziedzicznego wójtostwa przez Łokietka w 1314 r. Zob. K. Potkański, *Walka...*, dz. cyt., s. 293; M. Szymańska, *Wójtostwo...*, dz. cyt., s. 174; T. Jurek, *Poznań...*, dz. cyt., s. 537 – tu z powołaniem jakoby na opinię A. Gąsiorowskiego, w: *Dzieje Poznania*, red. J. Topolski, t. 1, cz. 1, Warszawa–Poznań 1988, s. 234. Tymczasem A. Gąsiorowski pisał tamże tylko o *osłabieniu znaczenia urzędu wójtowskiego*. A. Gąsiorowski, *Uwagi o najstarszej kancelarii miasta Poznania*, „*Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*” 8(1963), z. 1, s. 141, podkreślał, że *fakt niewystępowania wójta w dokumentach pochodzących z tego okresu [1314-1358 – IS] nie świadczy o braku wójta, ponieważ nie zachował się żaden dokument, w którym powinien on występować*. Wójtostwo poznańskie zostało sprzedane przez króla Kazimierza Wielkiego w 1358 r.

²³ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 1, Poznań 1959, s. 369.

Fundację Ludwika poprzedziła inna mieszczańska fundacja (najstarsza ze znanych): dnia 2 lipca 1313 r. Jan Salza (*Salsus*) z żoną Julianną i bratankami ufundowali w katedrze altarię św. Elżbiety i „wszystkich wiernych zmarłych” (*s. Elizabeth et omnium fidelium defunctorum*), przeznaczając na jej uposażenie miary mąki z trzech młynów poznańskich oraz czynsze z dwóch domów przy ul. Żydowskiej, a biskup Andrzej (Zaremba) udzielił 40 dni odpustu tym, którzy przy ołtarzu wysłuchają mszy w dniu św. Elżbiety oraz w dzień dedykacji altarii. Prebendę otrzymali od biskupa wikariusze katedralni²⁴.

Wraz z Ludwikiem i Janem Salzą wkroczyliśmy na karty wielkiej historii. Ludwik – jak już pisałam – był najpewniej wnukiem Tomasza zasadzcy Poznania (1253) i z tej rodziny pochodzili jeszcze trzej znani kolejni wójtowie dziedziczeni (o nich niżej), a Jan Salza był rajcą w 1310 r.²⁵ Fundatorzy obu altarii należeli zatem do najbardziej wpływowych i zamożnych rodzin poznańskich. Fundacje bez wątpienia motywowane były pobudkami religijnymi, ale też zapewniały obu rodzinom korzyści honorowe i prestiżowe – wyróżniały ich w lokalnej społeczności posiadaniem „własnego” ołtarza w katedrze, przy którym modlono się za żyjących i zmarłych fundatorów oraz ich potomków, a wierni gromadzili się przy obu ołtarzach tym chętniej, że zapewniony mieli odpust określony w dniach²⁶. W literaturze wskazuje się też na powody polityczne, a więc na próbę pogodzenia się części mieszczan z biskupem Andrzejem Zarembą, stronnikiem Władysława Łokietka. W burzliwych latach po śmierci Wacława III (zabity został w 1306), króla Węgier, Czech i niekoronowanego króla Polski, część mieszczaństwa i rycerstwa wielkopolskiego pozostała wierna księżętom głogowskim, a na ich czele stał w Poznaniu wójt Przemek z braćmi Wojciechem (*Albertus*) i Mikołajem (niewątpliwie byli blisko spokrewnieni z Ludwikiem, badacze widzą w nich jego synów²⁷). Przemek bronił się przed zwolennikami Łokietka

²⁴ AAP, CP 10, k. 352 = wyd. KDW VI, nr 82. W 1364 r. altaria otrzymała od Falimira dziedzica Kawczyna i Oborzysk (obecnie Oborzyska Stare) czynsz zapisany na obu tych wsiach (AAP, CP 10, k. 351 = wyd. KDW VI, nr 208; AAP, CP 14, k. 631; AAP, CP 18, k. 338 – pod błędną datą 1363 r.). Ołtarz nie miał stałego miejsca, o jego położeniu brak jakichkolwiek informacji, był jednym z bocznych ołtarzy postawionych przy filarach nawy głównej i ambitu. Prebendę wikariusze posiadali jeszcze w 1622 r. (J. Nowacki, *Dzieje...*, dz. cyt., t. 1, s. 269-270, błędnie pisał o uposażeniu z 1364 r. czynszem z Kiączyna).

²⁵ KDW II, nr 938.

²⁶ Odpust udzielony przez biskupa przy obu ołtarzach wymieniał 40 dni. Był to czas, jaki należałoby pokutować w ciągu życia, aby zmazać winę za grzechy (W. Szyborski, *Odpusty w średniowiecznej Polsce*, Kraków 2011, s. 39-40).

²⁷ Genealogię wójtów dziedzicznych Poznania zestawił przed laty K. Potkański, *Walka...*, dz. cyt., s. 287, i przyjmowana jest ona do dziś (m.in. M.J. Mika, *Studia nad patrycjatem poznańskim w wiekach średnich*, Biblioteka „Kroniki Miasta Poznania” 7, 1937 [przedruk w: „Kronika Miasta Poznania” 2006]; M. Szymańska, *Wójtostwo...*, dz. cyt., s. 184-186; *Przywilej lokacyjny Poznania i dziedziczeni wójtowie miasta*, „Kronika Miasta Poznania” 1(1999), s. 11-12; J. Wiesiołowski, w: *Władze miasta Poznania*, t. 1: 1253-1793, Poznań 2003, s. 1-3). Zwykle badacze dodają zastrze-

w ufortyfikowanej katedrze, do której wpuścił zwolenników książąt głogowskich. W toku walk spaleni uległy domy prałatów i kanoników, a śmierć poniósł archidiakon poznański Mikołaj z Szamotoł (według relacji Długosza²⁸). Walki zaś toczyły się albo w 1312 r. (wtedy fundacje Jana Salzy i Ludwika można by uznać za wsparcie finansowe zniszczonej katedry i akt ekspiacji za działania członków rodziny), albo jesienią 1313 r., albo na przełomie 1313 i 1314 r., a z pewnością zakończyły się latem 1314 r.²⁹

Z dziejami Golęczonego wiąże się osoba Piotra, wspomnianego w omówionym dokumencie biskupa z października 1313 r.; dziesięcinę z jego ról w Golęczonego fundator przeznaczył na uposażenie altarii. Pewnie nie chodziło o kmiecia, bo dziesięciną z ról kmiecych dysponował biskup, a tu mowa jest o decyzji fundatorów. Właściciel ról mógł swobodnie, za zgodą biskupa, wskazać instytucję kościelną, której chciał dziesięcinę dostarczać. Piotr zatem mógł być synem Ludwika, wymienionym w dokumencie z imienia wraz ze swoimi braćmi. Na taką ewentualność wskazują późniejsze wzmianki źródłowe, w których mowa jest o zwolnieniu pewnych ról w Golęczonego z obowiązku oddawania dziesięciny kościołowi parafialnemu (a zatem należały do innej instytucji kościelnej, może właśnie stanowiły uposażenie altarii w katedrze poznańskiej): w 1420 r. wymieniono role uprawiane na folwarku Szymunowstwo, a w 1445 r. ponownie – folwark i pole (*campus*) Szymunowstwo³⁰. Nazwa oznacza ‘ziemię należącą (niegdyś? –

---

zenie, że wywód ten jest wysoce niepewny, acz niektóre ogniwa są w nim rzeczywiście mocne (jak T. Jurek, *Poznań...*, dz. cyt., s. 537). Potkański uznał, że synami Tomasza mogli być Reinold i Przemysł, potem już bez wątpliwości pisał, że synami wspomnianego Przemysła byli Ludwik i Tyło, a synami Ludwika: Przemek, Wojciech (*Albertus*), Mikołaj, Jan, Piotr i Paweł.

²⁸ *Joannis Dlugossii Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. IX, Warszawa 1978, s. 63, opisał wydarzenia pod 1310 r., niewątpliwie błędnie; *Monumenta Poloniae historica, series nova*, t. 6, Warszawa 1962 (dalej cyt.: MPH SN), s. 55, tu mowa jest o dwóch latach spokoju po śmierci Henryka księcia głogowskiego (zm. w 1309). O zniszczeniach w mieście wzmiankował też dokument księcia Władysława Łokietka z 18 kwietnia 1316 r. (KDW II, nr 982: *Cum per magnam depopulationem et impyam devastationem civitatis Poznaniensis, infinite res et varie fuissent perempte hostiliter per manus terrigenarum et inimicorum diverse nacionis...*).

²⁹ K. Potkański, *Walka...*, dz. cyt., s. 288, 292, pisał o zakończeniu walk przed 28 października 1313 r., a ponieważ uważał Przemka i jego braci za synów Ludwika, tłumaczył ich nieobecność w dokumencie erekcji altarii tym, że Przemek i Mikołaj polegli w walce w 1312 r. Badacz ten w następnej rozprawie (*Zajęcie Wielkopolski [Rok 1313 i 1314]*, Kraków 1905, s. 166-168) zweryfikował swój pogląd i pisał, że fundacja z 31 października 1313 r. pochodzi z czasu przed powstaniem Przemka, a on sam z jakichś nieznanych powodów nie brał w niej udziału – czyli walki miały miejsce na przełomie 1313 i 1314 r. M. Szymańska, *Wójtostwo...*, dz. cyt., s. 190, uznała, że walki toczono między 28 października 1313 r. a styczniem 1314 r. albo między styczniem a sierpniem 1314 r. T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego. Książę głogowski Henryk (1274-1309)*, Poznań 1993, s. 128, pisał o walkach, że *terminus post quem wyznacza natomiast fundacja altarii w katedrze poznańskiej [...] 28 października 1313 r.*, tenże, *Poznań*, s. 537, wskazał na przełom 1313 i 1314 r.

³⁰ AAP, AC 4, k. 35v, 52v (1420 r.); AAP, AC 28, k. 88 (1445 r.).

IS) do Szymona³¹. Możemy tylko przypuszczać, że Ludwik lub jego przodkowie nabyli część lub całe Gołęczewo może jeszcze u schyłku XIII w. Wydaje się, że w przypadku Gołęczewa mamy do czynienia z sytuacją „zasiedlania” przez mieszczan podpoznańskich dóbr ziemskich. Proces ten zahamowany został przez szlachtę dopiero w początkach XV w., kiedy to mieszczanie otrzymali zakaz nabywania dóbr ziemskich (statuty piotrkowskie 1496).

Czy zatem wśród znanych nam licznie od końca XIV w. i początku XV w. właścicieli/dziedziców Gołęczewa byli potomkowie Piotra, syna Ludwika z Poznania? Na to z kolei wskazuje wzmianka z 1406 r.: Piechna mieszczanin poznański pozwał w tym roku swojego ojca Szymona z Gołęczewa o 20 grzywien posagu swojej matki (niewymienionej z imienia)³². Nazwa folwarku, o którym była mowa wcześniej, niewątpliwie pochodzi od imienia Szymon, może właśnie tego Szymona wspomnianego w 1406 r. Był on szlachcicem, a więc albo kupił folwark od spadkobierców Ludwika, albo może to matka Piechny, a żona Szymona, była mieszczką poznańską i pochodziła z rodziny Ludwika³³.

W tym czasie, czyli pod koniec XIV i na początku XV w., sądowe księgi ziemskie poznańskie notowały w Gołęczewie kilku dziedziców, co wskazuje, że wieś była podzielona i każda część miała swoich właścicieli. Potwierdza to jedyna znana wzmianka o Gołęczewie Małym z 1393 r. – jego dziedzicem był wówczas bliżej nieznaną Jakub³⁴. Właściciele tych części niekoniecznie musieli być ze sobą spokrewnieni. Był wśród nich szlachetny Mała (*Mala*) Gołęczewski, występujący w Gołęczewie w latach 1387-1406, w 1386 r. może ten sam Mała notowany był jako posiadacz zastawny części Tworkowa (obecnie nie istnieje, leżało koło Murowanej Gośliny)³⁵, a w 1394 r. może nadal ten sam Mała występował jako brat Mirosława i Mikołaja z Nienawiszczy (koło Rogoźna). Pozostali

---

³¹ W 1730 r., przy podziale dóbr gołęczewskich, zapisano, że budynki gospodarcze są w bardzo złym stanie. Wymieniono też trzy folwarki: pierwszy przy drodze do Chłudowa, drugi – mały, za pasieką po lewej stronie drogi do Poznania, trzeci – zwany Taboty (APP, Poznań Gr. 948, k. 155-157). Prawdopodobnie któryś z dwóch pierwszych folwarków był tożsamy ze wspomnianym w średniowieczu folwarkiem Szymunowstwo.

³² KP, nr 2818.

³³ Chyba nie można szukać matki Piechny wśród wzmiankowanych w latach 1404-1406 dwóch pań piszących się z Gołęczewa, bo każda z nich była szlachcianką: w 1404 r. występowała pani (*domina*) Katarzyna z Gołęczewa (sąd uznał prawo tej Katarzyny do jej wiana w Gołęczewie i stwierdził, że nie ma ona odpowiadać za długi męża ze swojej części wsi: KP, nr 1663), w latach 1404-1406 wzmiankowana była Jadwiga z Gołęczewa siostra szlachetnego Piotra Kamieniowskiego z Kamionki (koło Kórnika), nazwana także mieszczką poznańską (KP, nr 1927 = WR I, nr 574; KP, nr 1929, 1977, 2363, 2680 – mieszcza poznańska, 2763; WR I, nr 592).

³⁴ Lek. I, nr 1432.

³⁵ W 1386 r. wygrał proces z panią Baranową (zapewne żoną Mikołaja Barana notowanego w Tworkowie w 1386 r.: Lek. I, nr 458; WR I, nr 47) o 4 grzywny oraz 10 skojców i za tę sumę wziął w zastaw jej część Tworkowa (wieś ta obecnie nie istnieje, leżała koło Murowanej Gośliny) bez dworu (*curia*) i ogrodu (Lek. I, nr 13).

WÓJTOWIE DZIEDZICZNI POZNANIA

Tomasz z Gubina zasadzca Poznania (wójt) 1253
(KDW I, nr 321 = *Przywileje miasta Poznania XIII-XVIII wieku*,
wyd. W. Maisel, Poznań 1994, nr 3; MPH SN VI, s. 32)

Reinold (ur. przed 1274)
wójt 1282, 1288, 1292
(KDW II, nr 633, 634, 684)

Przybysław lub Przemysł
(ur. przed 1274 lub przed 1288)

Tyło (ur. przed 1274)
wójt 1297, 1306, 1307
(KDW VI, nr 54; KDW II, nr 904, 908),

(ten sam?) Tyło syn Przybysława 1288
(najpewniej przysiężny, bo przedostatni
wśród consules, scabini, iurati: or. AAP,
DK perg. 18 = wyd. KDW II, nr 633)

Ludwik syn Przybysława, brat Tylona 1288
(najpewniej rajca, bo pierwszy wśród
consules, scabini, iurati: or. AAP,
DK perg. 18 = wyd. KDW II, nr 633)

(ten sam?) Ludwik syn Przemysła, rajca 1302
(or. APP, D 639 = wyd. KDW II, nr 855)

(ten sam?) Ludwik z żoną Gertrudą i synami
Janem, Piotrem, Mikołajem oraz Pawłem
fundatorzy altarii 28 X 1313 (KDW II, nr 962)

x Gertruda 1313

Przemek (ur. przed 1296) wójt 1310 (-1313/1314) (KDW II, nr 938, wójt Przemek z braćmi Wojciechem, Mikołajem i innymi; Joannis Długossii Annales IX, s. 63, pod 1310)	Wojciech (Albertus) 1310	Mikołaj 1310
---	-----------------------------	-----------------

Jan 1313 (KDW II, nr 962)	Piotr	Mikołaj	Paweł
------------------------------	-------	---------	-------

NN
x szl. Szymon z Goleńczewa 1406
(KP, nr 1663)

Piechna mieszczanin poznański 1406
----

dziedzice wsi również byli reprezentantami drobnej szlachty. Znani są głównie dzięki procesom toczonym z sąsiadami lub krewnymi o kilka, kilkanaście, rzadko kilkadziesiąt grzywien poręki, szkody lub posagu i wiana, jak Zmysław w 1387 r., Gosław wymieniany w latach 1391-1392, jego syn Maciej notowany w latach 1391-1393 (wcześniej występował w Obornikach jako mieszczanin w 1389 i 1391 r.), wreszcie Jakub w 1393 r. oraz wspomniany już Szymon w 1406 r.³⁶ Nieprzerwanie przez kilkadziesiąt lat wymieniani byli w Gołęczewie jedynie Wincenty i Andrzej Ramszowie (w latach 1412-1446), którzy przyjęli – podobnie jak wcześniej Mała – nazwisko Gołęczewski³⁷.

Ci pierwsi znani szlachecy właściciele Gołęczewa (może licznie rozrodzeni – ale mamy za mało źródeł, by to potwierdzić lub zaprzeczyć temu przypuszczeniu) – nie byli zamożni. Posiadali część naszej wsi i ewentualnie w zastawie część innej. Wiemy, że drobna szlachta nie cofała się przed przyjmowaniem obywatelstwa miejskiego, czasem obejmowała w mieście urzędy wójta, a niekiedy za decyzją taką stało małżeństwo z mieszczaną córką. Mogło tak być w przypadku wspomnianych wyżej Macieja, syna szlchetnego Gosława z Gołęczewa, czy szlchetnego Szymona z Gołęczewa.

Do połowy XV w. własność w Gołęczewie była zatem podzielona – i trudno jednoznacznie określić powody takiego podziału (może nastąpiły działy majątkowe w rozrodzonej rodzinie?). Natomiast w drugiej połowie XV w. i na początku XVI w. wieś sukcesywnie przechodziła w ręce panów Sobockich herbu Nałęcz, właścicieli nieodległych Soboty i Nieczajny. Część Gołęczewa Soboccy pozyskali poprzez małżeństwo Macieja z Nieczajny (syna Dobrogosta z Soboty) z Katarzyną z Gołęczewa (może była córką któregoś z Ramszów?), której w 1445 r. zapisał znaczną sumę, bo po 150 grzywien posagu i wiana na swojej połowie Nieczajny. Rok później żona w zamian dała mu należne jej po rodzicach części w Gołęczewie. Drugą część Gołęczewa Soboccy kupili około 1510 r. i nabył ją od Marcina Gołęczewskiego Maciej, wnuk wspomnianego Macieja z Soboty i Nieczajny.

Jak widać, w średniowieczu Gołęczewo początkowo „obracało się” przede wszystkim w sąsiedzkim mikrokosmosie. Żeniono się głównie w wąskim terytorialnie sąsiedztwie, w promieniu kilkunastu czy kilkudziesięciu kilometrów. Zmiany nastąpiły wraz z przejęciem wsi przez średniozamożnych Sobockich³⁸,

³⁶ *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu* (dalej cyt.: SHGPozn.), cz. III, z. 2, Poznań 1995, s. 267 (hasło: Nienawiszcz).

³⁷ Chyba nie należy łączyć ich z rodziną Ramszów z Oppeln na Górnych Łużycach, która osiadła w Wielkopolsce w XIV w., jej członkowie sprawowali urząd starosty we Wschowie, kupili Koszanowo (koło Śmigła) i dali początek Koszanowskim oraz Bronikowskim (S. Kozierowski, *Obce rycerstwo w Wielkopolsce z XIII-XVI w.*, Poznań 1929, s. 76-77; T. Jurek, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996, s. 261-262; zob. też SHGPozn., cz. II, z. 2, Wrocław 1991, s. 337-340, hasło: Koszanowo; cz. V, z. 1, Poznań 2011, s. 13-14, hasło: Śmigiel).

³⁸ W tym fragmencie tekstu, dotyczącym Sobockich, odstępuję od cytowania źródeł, jeśli zo-

właściciele kolejno parafialnej Soboty (od 1416), Nieczajny (od 1436), Knyszyna (od 1445), Złotkowa (od 1464) i Drogocina (od 1473, wieś ta obecnie nie istnieje, leżała jeszcze w XIX w. przy drodze z Gołęczewa do Chojnicy). Soboccy zbudowali w ciągu kilkudziesięciu lat wokół swojego gniazda rodzinnego, Soboty, zwarty klucz dóbr, co z pewnością ułatwiało im gospodarowanie i przetrwanie XV-wiecznego kryzysu gospodarczego (trwał on do około 1490). W ciągu XV w. Soboccy, tak jak i reszta szlachty, musieli odejść od mało efektywnej gospodarki czynszowej i rozwijać własne folwarki, obrabiane przez kmieci w ramach obowiązkowej pańszczyzny³⁹.

Należeli oni do lokalnych, powiatowych liderów szlacheckich: chętnie w sądach ręczyli za swoich sąsiadów (co wiązało się przecież z ryzykiem, bo często poręczyciel musiał potem spłacać czyjeś długi), pełnili urzędy w sądzie ziemskim poznańskim: Jan, syn Dobrogosta z Soboty (1416-1440), piszący się także z Knyszyna, był pisarzem w latach 1467-1476, podobnie jego bratanek Dobrogost w latach 1476-1506. Wspomniany Jan (w źródłach występował w latach 1428-1476), syn Dobrogosta, należał wraz z braćmi do zaufanych czołowej w XV w. rodziny wielkopolskiej, panów z Ostroroga: Jan w 1452 i 1459 r. zastępował w sądzie braci Ostrorogów, tj. Dobrogosta kasztelana kamieńskiego i Stanisława starostę generalnego Wielkopolski, a wraz z bratem Mikołajem (duchownym) świadkowali w latach 1433-1434 na dokumentach Sędziwoja Ostroroga starosty generalnego Wielkopolski. W tym pokoleniu, wśród synów Dobrogosta, nie zabrakło duchownych. Wspomniany Mikołaj był m.in. plebanem kolejno w Sobocie (1437-1439), Chojnicy (1440-1442), Rogoźnie (1445-1450), Miłosławiu (do 1456), Pyzdrach (od 1456), Komornikach (1466) i w Lechninie (1473), długoletnim kanonikiem katedralnym (od 1439/1440) i w kolegiacie NMP *in Summo* (1452-1456), kustoszem katedry poznańskiej (1440 – zm. 1479), sekretarzem (1439-1478) oraz oficjałem i wikariuszem generalnym (1457 – do śmierci) biskupa poznańskiego Andrzeja z Bnina, potem administratorem diecezji *sede vacante* (marzec – lipiec 1479). Z kolei jego brat Sędziwój był m.in. kanonikiem katedralnym poznańskim (1443 – zm. [14?] lutego 1476) i w kolegiacie św. Jerzego w Gnieźnie (1465-1470), plebanem w Sobocie (przed 1445, 1449-1450, 1457), w Rogoźnie (1450-1465), wreszcie u św. Marii Magdaleny w Poznaniu (1465-1471, 1471-1476)⁴⁰. Kolejny duchowny pojawił się w tej rodzinie na prze-

---

stały one przytoczone w SHGPozn., cz. IV, z. 3, Poznań 2011, s. 575-587, w opracowanym przeze mnie haśle Sobota. Tam też zamieszczona została tablica genealogiczna średniowiecznych Soboczek. Hasło wraz z tablicą dostępne jest też w internecie (<http://www.slownik.ihpan.edu.pl>).

³⁹ O folwarku w Drogocinie wzmianka z 1473 r. (APP, Poznań Gr. 7, k. 218), w Złotkowie pod 1467 r. (APP, Poznań Gr. 6, k. 243-243v), folwark w Gołęczewie wspomniany m.in. w 1510 r. (LBP, s. 88).

⁴⁰ P. Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich. Studium prozograficzne 1428-1500*, Poznań 2012, s. 588-592, nr 189 (Mikołaj), s. 642-644, nr 222 (Sędziwój).

łomie XV i XVI w.: Jan, syn Dobrogosta (1464-1506), był plebanem w Sobocie w latach 1499-1514, altarystą u NMP *in Summo* w Poznaniu, kanonikiem katedralnym poznańskim w latach 1512-1513. To on wznosił nowy, ceglany kościół w Sobocie (o tym niżej).

W rękach Sobockich całe Gołęczewo pozostało do lat trzydziestych XVII w., kiedy to część tej wsi kupił Dobrogost Bronikowski. Drugą część Gołęczewa (wraz z należącym do nich Złotkowem) Soboccy sprzedali w połowie XVIII w.

Dla czasów Sobockich jesteśmy już w stanie określić, jak duże było Gołęczewo. Informacji dostarczają *Liber beneficiorum* diecezji poznańskiej z 1510 r. i źródła podatkowe: w 1510 r. w Gołęczewie był folwark, siedem łąnów osiadłych, jeden łąn opustoszały oraz karczma z prawem wyszynku; według rejestru poborowego (podatku królewskiego) z 1563 r. z tej wsi płacono pobór od sześciu łąnów i od jednej karczmy; w 1580 r. Anna Sobocka (wdowa po Dobrogocie ur. 1530 – zm. 6/7 lutego 1576) płaciła pobór z Gołęczewa od trzech i pół łąnów osiadłych, czterech zagrodników i młyna o jednym kole⁴¹. Trzeba jednak pamiętać, że rejestry poborowe podawały tylko te łąny, z których wnoszono opłaty, a więc w jakiś sposób zagospodarowane (zasiedlone lub uprawiane przez kmieci z łąnów osiadłych). Ponieważ łąn to około 16 hektarów, obszar Gołęczewa liczyłby u progu XVI w. przynajmniej około 130 hektarów, nadto znajdował się tutaj folwark, należący do dziedziców i na ich potrzeby uprawiany.

Gołęczewo należało od czasów średniowiecza do parafii w pobliskiej Sobocie (przypomnę, że parafię sobocką wymieniono w znanych źródłach po raz pierwszy w 1367 r., o czym pisałam już wyżej). Tutejsza świątynia nosiła wezwanie Narodzenia NMP – tak jest do dzisiaj. Oprócz Soboty w parafii tej wymieniano: w 1454 r. Pawłowice, w latach 1510 i 1580 Bytkowo, Gołęczewo, Pawłowice i Złotkowo⁴² (obecnie parafia sobocka obejmuje Sobotę, Bytkowo, Gołęczewo, Pawłowice, Złotkowo i część Złotnik). Dziesięcinę z Gołęczewa płacono, na mocy decyzji biskupa poznańskiego Jana sprzed 1374 r.⁴³, do parafii w Chojnicy. Można założyć, że decyzja zapadła znacznie wcześniej, przed 1367 r., czyli przed powstaniem parafii w Sobocie. Dziesięcinami z ról kmiecych zawsze dysponował biskup, przy czym przyjmowano, że dziesięciny z miejscowo-

⁴¹ LBP, s. 88 (1510 r.); AGAD, ASK I 5, k. 236v (1563 r.); ŻD, s. 36 (1580 r.).

⁴² AAP, CP 14, k. 622 (1454 r.); LBP, s. 87-88 (1510 r.); ŻD, s. 36 (1580 r.).

⁴³ AAP, AC 4, k. 71 (wzmianka z 1420 r.). Nie wiadomo, o którego z biskupów tego imienia chodzi. Dziesięciny z Gołęczewa należały do kościoła w Chojnicy przez następne stulecia, co pokazują kolejne wizytacje kościoła parafialnego w Chojnicy z lat 1696, 1726, 1738, 1777-1784 (AAP, AV 18, k. 172v-173; AV 20, k. 113v; AV 23, k. 203-204; AV 31, k. 496-496v) oraz inwentarz z 1790 r. (APP, Poznań Gr. 1200, k. 465). Podają one wymiar dziesięciny w niezmiennianej wysokości: 7 kóp żyta, 1,5 kopy pszenicy, 2 kopy jęczmienia, 2 kopy owsa, 2 wiertelce grochu, 2 wozy siana i 3 beczki piwa.

ści przynależnych do danej parafii przysługiwały jej plebanowi, jeśli przed założeniem parafii nie były one przeznaczone do innego kościoła. Zatem dziesięcinę z Golęczewa przeznaczono dla plebana w Chojnicy jeszcze przed erygowaniem parafii w Sobocie. Do płacenia dziesięcin zobowiązani byli wszyscy – także szlacheccy dziedzice albo aktualni posiadacze czasowi, jak dzierżawcy czy zastawnicy (dziesięciny płacono do 1865 r. – wówczas zostały one w zaborze pruskim zniesione).

Na Golęczewie, tak jak na każdej wsi, ciążyły jeszcze inne zobowiązania wobec Kościoła. Były to daniny w pieniądzu lub naturze pobierane przez plebanów od wszystkich parafian. Wierni płacili plebanowi w Sobocie meszne⁴⁴ (*misalia*), czyli opłatę z tytułu sprawowania przez niego posługi duszpasterskiej (tak było jeszcze w połowie XVII w.). Meszne, tak jak dziesięciny, naliczano od ładu, a ich liczbę poznajemy z *Księgi uposażenia diecezji poznańskiej* z 1510 r. W Golęczewie meszne płacono w tym roku z folwarku, z siedmiu łądów osiadłych (obsadzonych przez kmieci) i jednego opustoszałego (tzn. nie było na nim osobnego gospodarstwa kmiecego). Plebanowi płacono też stołowe (*mensalia*) – była to opłata znana od XIV w., uiszczana zwykle na Wielkanoc. Płacono również kolędę z okazji wizyty plebana w domostwach parafian w okresie Bożego Narodzenia i Objawienia Pańskiego (Trzech Króli). Plebani zbierali jeszcze jedną daninę, którą oddawali Stolicy Apostolskiej, czyli świętopietrze (denar św. Piotra), symbol „podległości św. Piotrowi” (oprócz Polski płaciły świętopietrze Węgry, Sycylia, niektóre państwa skandynawskie i hiszpańskie oraz Anglia). Od połowy XIII w. składano ją od rodziny – w wysokości denara lub dwóch ćwiertni owsa (w początkach XIV w. w Małopolsce zaczęto stosować system pogłówny, czyli płatność „od głowy”). W XIV w. od płacenia świętopietrza zwolniona była służba kościelna, innowiercy i szlachta osiadła, czyli mająca dobra ziemskie. W tym też stuleciu wprowadzono zryczałtowany sposób realizacji świadczenia – odtąd parafia płaciła raz ustaloną kwotę (danina utrzymała się w Polsce do końca XVI w.).

Kościół w Sobocie był już w literaturze szczegółowo opisywany, przypomnę tylko, że budowla ceglana, z zakrystią od północy, wzniesiona została w latach 1510-1517 przez kanonika katedralnego poznańskiego Jana Sobockiego⁴⁵, dzie-

⁴⁴ Meszne z Golęczewa 1510 r. (LBP, s. 88).

⁴⁵ Dokładna data budowy murowanego kościoła nie jest znana. Wiadomo tylko, że w 1516 r. Michał, kapłan z Szamotuł, zapisał w swoim testamencie 40 grzywien na budowę zakrystii w Sobocie (AAP, AC 92, k. 3). Na szczycie ściany zakrystii kościoła, powyżej okna, wyryty został w cegle i widoczny do dziś napis: „MARIA AN(n)O D(omini) 1517 [?] SOBOTA” – autopsja I. Skierskiej w lipcu 2005 r. (*Katalog zabytków sztuki w Polsce*, red. T. Ruszczyńska, A. Sławska, t. 5, z. 20, Warszawa 1977, s. 43, podawał, że nie odnaleziono tego napisu). Zob. też AAP, AC 137, k. 14v-16 (dnia 11 grudnia 1613 r. biskup poznański Andrzej z Bnina Opaliński odnowił na prośbę Jana Sobockiego dziedzica w Sobocie przywilej erekcyjny kościoła parafialnego).

dzica i plebana w Sobocie (o nim zob. też wyżej). Gruntownie odrestaurowana została w 1780 r. W prezbiterium znajdują się płyty nagrobne dziedziców Soboty, którym również poświęcono wiele miejsca w literaturze. Pochodzą one z 3. ćwierci XVI w. Przedstawiają właścicieli Soboty i Gołęczewa ze stojącymi postaciami i łacińskimi napisami w otokach: (a) Mikołaja Sobockiego [syna Dobrogosta] zm. 18 [8?] maja 1564 r. w wieku 87 lat, (b) jego żony Katarzyny Splawskiej zm. 30 maja 1564 r. w wieku 83 lat; (c) piętrowy nagrobek, z leżącymi postaciami zmarłych, Dobrogosta Sobockiego [syna Andrzeja], zamordowanego w Środzie przez Macieja Kosickiego 6 lutego 1576 r. w wieku 46 lat, i jego żony Anny z Kierskich Sobockiej, która zm. 17 lipca 1601 r. w wieku 64 lat, z napisami łacińskimi (przy Dobrogoście) i polskimi (przy Annie)⁴⁶.

SUMMARY

The village of Gołęczewo near Poznań appeared for the first time in known sources in the year 1313. It was then that some Poznań burghers, most probably the descendants of the first head of the commune of Poznań, founded an 'altaria', a permanent stipend for a clergyman of the Poznań cathedral to offer the Holy Mass, endowing it among others with tithes from the farmland in Gołęczewo. It is one of the oldest burgher foundations for the service of the altar in a cathedral. Subsequent information about this village comes from 1387 onward: the village was an estate of landed gentry. In the 15th century it became the property of the Sobocki family, the owners of several other villages in the neighbourhood, including the parish village of Sobota. The church in Sobota was endowed by the Sobocki family and it is there, in the church or the adjacent churchyard that they were buried. Even until today the church in Sobota houses some beautiful epitaphs in the form of sepulchral plates.

Keywords

Gołęczewo, Sobota, Poznań cathedral, heads of the commune of Poznań

---

⁴⁶ Nieuwzględnione przez Szymona Starowolskiego w *Monymta Sarmatarum*, Cracoviae 1655. J. Łukaszewicz, *Krótki opis historyczny kościołów parochialnych, kościółków, kaplic, klasztorów, szkółek parochialnych, szpitali i in. zakładów dobroczynnych w dawnej diecezji poznańskiej*, t. 1, Poznań 1859, s. 294-295, tu m.in. dokładne przytoczenie napisów na nagrobkach Sobockich. Zob. też H. Kozakiewiczówna, *Renesansowe nagrobki piętrowe w Polsce*, „Biuletyn Historii Sztuki” 17, 1955, nr 1, s. 38-39, il. 23; *Katalog zabytków*, s. 42-44; SHGPozn., cz. IV, z. 3, Poznań 2005, s. 581, 586 (o płycie nagrobnej Mikołaja), s. 582, 586 (o nagrobku Dobrogosta i jego żony). Zob. też P. Stróżyk, *O potrzebie i możliwościach badań nad herbami złożonymi. Uwagi na przykładzie ikonograficznych źródeł heraldycznych z Wielkopolski*, w: *Ad fontes. O naturze źródła historycznego*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2004, s. 211-214.

Fot. 1. Nagrobek Dobrogosta Sobockiego stolnika poznańskiego, zm. w 1576 r.,
i jego żony Anny z Kierskich, zm. w 1601 r.
(fot. I. Skierska)

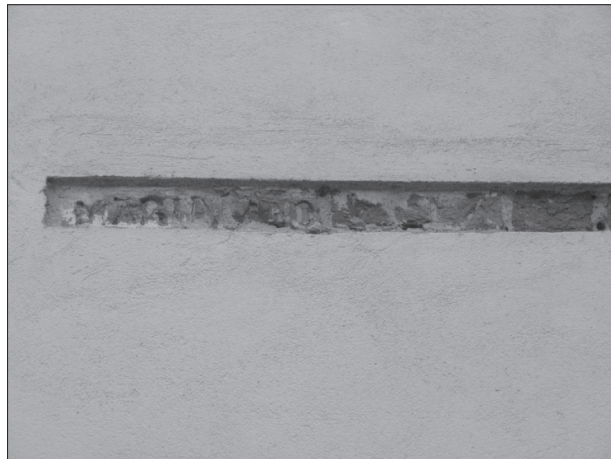

Fot. 2. Płyta nagrobna Mikołaja Sobckiego, zm. w 1564 r.
(fot. I. Skierska)

Fot. 3. Płyta nagrobna Katarzyny ze Splawskich, zm. w 1564 r., żony Mikołaja (fot. I. Skierska)

Fot. 4-6. Napis wryty w cegle na szczycie ściany zakrystii kościoła –
zob. przypis 45 (fot. I. Skierska)

Fot. 7. Obecny wygląd kościoła w Sobocie
(Wikipedia)

Fot. 8. Wnętrze kościoła i ołtarz
(Wikipedia)